

Petar ATANASOV (Skoplje)

Filološki fakultet "Blaže Koneski"

UDK 80

LIMBĂ ROMÂNĂ, LIMBĂ ROMANICĂ

U radu je prikazano aktuelno stanje jednog od dijalekata rumunskog jezika. Megleno-rumunski dijalekat je još uvijek u upotrebi u nekim selima u Grčkoj i u Republici Makedoniji. Važnost ovog rada se zasniva na činjenici da se u njemu razmatra idiom koji je u nestajanju. Osim rijetkih izuzetaka, mladi ljudi ga, kako u Grčkoj tako i u Republici Makedoniji više ne koriste.

Pitanje mjesta megleno-rumunskog u odnosu na dako-rumunski i arumunski jezik, kao i pitanje porijekla megleno-rumunskog (jer su ova dva pitanja neraskidivo vezana) su bila iscrpno razmatrana u prošlosti od strane rumunskih lingvista a, u manjoj mjeri od strane stranih lingvista. Naučno otkriće Megleno-Rumuna od strane Gustava Weiganda, kao stanovništva koje se razlikuje od Arumuna i sa zasebnim jezikom koji se nalazi između dako-rumunskog i arumunskog, dakle dijalekta zasebnog u odnosu na rumunski, po njegovom mišljenju je stvorilo različite teorije i mišljenja što se tiče porijekla ovog naroda i mjesta tog romanskog južnodunavskog idioma. Lingvisti kao sto su O. Densusianu, S. Pușkariu, Th. Capidan, A. Procopovici, A. Philippide, D. Onciul, G. Ivănescu, Al. Rosetti, I. Coteanu, Matilda Caragiu su se izjašnjavali o gore pomenutom. Njihova razmišljanja idu od tvrdnje da je megleno-rumunski poddijalekt dako-rumunskog (Densusianu) do tvrdnje da je megleno-rumunski poddijalekt arumunskog (Philippide). Za Densusiana, Megleno-Rumuni su "stara dako-rumunska kolonija na makedonsko-rumunskoj teritoriji".¹ Drugim riječima, on pripisuje ovom stanovništvu sjevernodunavsko porijeklo.

¹ Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, ed. îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, Bucarest, 1975, p. 310.

Ovo Densusianovo tvrđenje počiva na vezi i zajedničkim tačkama koje je zabilježio u dako-rumunskom i megleno-rumunskom dijalektu i prema kojima se oni udaljuju od arumunskog. Evo glavnih slaganja između dva gorepomenuta dijalekta zabilježena od strane Densusiana:

- održavanje diftonga [au]: megl. *dauk* - dr. *adaug* < lat. *adaugeo* (ar. *adagvu*);

- prelaz dentala *d* u *z* u riječima latinskog porijekla: megl. *zúuă, uzoi* - dr. *ziuă, auzii* < lat. *dies, audivi* (ar. *dzuă, avdzîi*);

- prelaz [i] i [d] u [ž] u riječima latinskog porijekla: megl. *joc, jos, juni, jut* -dr. *joc, jos, june, ajut* < lat. *jocus, deorsum, juvenis, adjuto* (ar. *ğoc, ğos, ğoni, ağut*);

- megleno-rumunski je sačuvao nepromijenjene, u većini slučajeva, labijale [p, b, v, m] praćene sa [e] i [i]: megl. *per, pert, pin, pičor, spic, spin* - dr. *pier, pierd, pin, picior, spic, spin* < lat. *pereo, perdo, pinus, petiolus, spicum, spina* (ar. *ker, kerd, kin, čičor, skic, skin*); megl. *bini, vin, viňă, vis, viță, mic, durmiri* - dr. *bine, vin, viňă, vis, viță* < lat. *bene, vinum, vinea, visum, *vitea de vitis, dormire* (ar. *ġini, yin, yiňe, yis, ħic, durħire*);

- prisustvo vokativa na – *ule*, nepostojećeg u arumunskom: megl. *lupuli, foculi* -dr. *lupule, focule*;

- u sistemu brojeva megleno-rumunskog i dako-rumunskog za broj 20 se upotrebljava megl. *doaųăț, doaųoț* - dr. *douăzeci* (ar. *yiňgiț*).

Tim vezama megleno-rumunskog i dako-rumunskog, Densusianu je dodao listu postojećih riječi u ta dva dijalekta a koje su izostavljene u arumunskom:

megl. *anțeleg, ărzint, drum, flăari, friguri, frig, criiel, leac, moș, nas, uglidală, pimint, skimb, timp, trăies, trimet, urmă, uțid, ănvîng, vreami* - dr. *înțeleg, argint, drum, floare, friguri, frig, creier, leac, moș, nas, oglindă, pământ, schimb, timp, trăiesc, trimet, urmă, ucid, învîng, vreme* (ar. *prindu / dukesku, asime, cale, liliče, ħiavră, arcoare, măduă / minte, yătrie, auș, nare, yilie, loc, alăcsescu, kero / an, pățescu, pitrec, vatăm, nikisescu, kero*).

Densusianu je takođe ispitivao i zajedničke tačke koje postoje između megleno-rumunskog i arumunskog i između megleno-rumunskog i istro-rumunskog. Iz toga izvlači sljedeći zaključak: «ovo poređenje

mgl. sa ostalim rumunskim govorima pokazuje da se mgl. približava dakorumunskom i u više od jednog slučaja istrorumunskom, predstavljajući neke dodirne tačke sa mr. To nam omogućava da vidimo u mgl. više jedan dako-rumunski dijalekt nego makedo-rumunski, drugim riječima dako-rumunski govor prenesen na jug na makedo-rumunsku teritoriju”.

Nasuprot Densusianovoj teoriji koja se odnosi na porijeklo Megleno-Rumuna i mjesta njihovog jezika u odnosu na dako-rumunski i arumunski, pojavljuje se teorija S. Pușcaria², koja pripisuje Megleno-Rumunima južnodunavsko porijeklo. Prema njegovom mišljenju, ovi čine dio grupe Rumuna koji su živjeli na jugu Dunava od vremena stvaranja rumunskog naroda i koje naziva ”orijentalni Rumuni”. U koncepciji S. Pușkaria, ”orijentalni Rumuni” se suprotstavljaju ”oksidentalnim Rumunima”, koji su porijeklom Istro-Rumuni. S. Pușkariu uočava veliku sličnost između megleno-rumunskog i arumunskog. Među zajedničkim crtama dva idioma on ističe prelaz velara [c] i [g] praćenih anteriornim samoglasnicima [e] i [i] u [t], uvažavajući [d] koje je naknadno dovelo do [z]: ar., megl. *țer* < lat. *caelum*; ar. *fudi*, megl. *fuzi* < lat. *fugit*; održavanje nepromijenjenog *n* osim u nastavcima; ar., megl. *ună* < lat. *una*; ar. *grăn*, megl. *grăn*, *gron* < lat. *granum*; ar. *bărnu*, megl. *brăn*, *bron*, ali ar., megl. *buñ*, *oamiñ*, *nuñ*, itd.

Gledište Pușkaria dijeli i Theodor Capidan³, izvrstan poznavalac arumunskog i lingvista koji je izvršio kapitalna istraživanja u domenu megleno-rumunskog. On razvija predašnju teoriju donoseći nove dokaze koji približavaju megleno-rumunski arumunskom. Među zajedničkim tačkama dva južnodunavska dijalekta, on naročito insistira na:

- 1) prelazu *ce*, *ci* u *țe*, *ți* i *ge*, *gi* u *ze*, *zi* (*dze*, *dzi*) jedino u latinskim elementima, što dokazuje da je fenomen star i da je postojao i prije odvajanja ovih dijalekata;
- 2) parcijalnoj palatalizaciji labijala i
- 3) totalnom odsustvu rotacizma kao i održavanje *n* u riječima kao *ună*, *grăn* ili *gron*, *brăn* ili *bron*. Sve to navodi Th. Cupidana da zaključi da «în timpurile mai vechi, atunci când limba română cu totale că arăta

² S. Pușkariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, pp. 86 et suiv.; S. Pușkariu, *Cercetări și studii*, ed. Îngrijită de Ilie Dan, Bucarest, 1974, p. 75 et suiv.

³ Th. Capidan, *Meglenoromâni*, I, Bucarest, 1925.

mici diferențieri regionale, însă încă nu se despărțise în dialectele actuale, dialectul meglenit făcea parte din acea regiune, din care a ieșit dialectul aromân. De aici urmează ca și Meglenoromânii/.../ judecând după particularitățile graiului lor, ei tribuie să fi făcut parte odată din regiunea ocupată de *Românii sudici*»⁴. Gore nabrojane promjene pod 1) su za Th. Capidana jak argument da dokaže da su se regionalne razlike u rumunskom pojavile rano i da iste te transformacije dijele jezik u dvije zone: «una de nord, pentru Românii nordici, din cari au ieșit dacoromânii și din aceștia mai târziu s-au desprins Istroromânii; și alta de sud, pentru Românii sudici, din cari au ieșit Aromânii și Meglenoromânii»⁵.

Th. Capidan tako označava put kojim su Megleno-Rumuni sišli iz regije Meglen. Polazeći od dvije karakteristike megleno-rumunskog, naime prelaz [ă] u [ó] i prisustvo [t], Capidan je ustanovio prvobitnu postojbinu Megleno-Rumuna u oblasti Rodopa odakle su, prema njegovom mišljenju, pozajmljena ta dva glasa koja sam upravo pomenuo, jer, prema Capidanu, oni nijesu postojali nigdje drugdje. Recimo, međutim, odmah da to [ó] postoji u govoru Makedonanaca na zapadu Makedonije. Sto se tiče rječnika, Capidan je dao liste na osnovu kojih možemo imati ideju o zajedničkim tačkama između četiri istorijska dijalekta rumunskog jezika. Tako, prema njegovom mišljenju, zajedničke riječi u megleno-rumunskom i u dako-rumunskom, a nepostojeće u arumunskom i istrorumunskom, čine brojku od 74 riječi; zajedničke u megleno-rumunskom i arumunskom, a nepostojeće u dako-rumunskom i istro-rumunskom čine brojku od 15; zajedničke riječi u megleno-rumunskom, istro-rumunskom i u dako-rumunskom, a koje ne postoje u arumunskom, čine brojku od 12 riječi. Najzad, on daje listu zajedničkih riječi u dako-rumunskom i u arumunskom koje dostižu brojku od 98. Ove liste su podložne korekcijama jer mnoge riječi sa zadnje liste figuriraju takođe i u megleno-rumunskom. Prema našem mišljenju, te riječi dostižu brojku od 26 riječi. Značaj ovih lista u determinaciji mjesta svakog od ova četiri istorijska dijalekta rumunskog jezika je velika ali ne i odlučujuća. Broj govornika, način života, kontakt sa drugim idiomima su različito doprinijeli održavanju latinskog elementa. Arumuni, bivajući brojniji i praktikujući običaj istjerivanja stoke preko ljeta na planinu, su sačuvali više latinskih riječi nego oni koji su zivjeli

⁴ Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, Bucarest, 1925, p. 59.

⁵ *Ibidem*, p. 61.

po gradovima, u kojima je bilingvizam bio na vrhuncu. Isto tako, male megleno-rumunske i istro-rumunske enklave, okružene slovenskim stanovništvom, su bile pod jakim uticajem makedonskog jezika, naporedo sa hrvatskim. Ono što je naročito važno je karakter i oblik pod kojim su se te riječi sačuvala.

Uprkos činjenici da postoje i drugi lingvisti koji su se oglašili po ovom pitanju, mi se zaustavljamo ovdje, jer se njihovo mišljenje podudara grosso modo sa mišljenjem S. Puškaria i T. Capidana. U ovome što dalje slijedi, nastojaćemo da analiziramo najznačajnije crte megleno-rumunskog prema kojima se on ili približava ili udaljava od ostala tri rumunska dijalekta.

A. Megleno-rumunski posjeduje znatan broj veza sa arumunskim

Megleno-rumunski se govori u oblasti Meglen, u Republici Makedoniji i u Grčkoj, oblastima naseljenim takođe Arumunima. Ako je od naseljavanja Megleno-Rumuna u tim krajevima, njihov jezik prekinuo svaki kontakt sa dako-rumunskim i istro-rumunskim, nasuprot tome, kontakt sa arumunskim je bio očuvan. Šta više, megleno-rumunski i arumunski su nastavili svoj razvoj u drugačijim sredinama nego što je istro-rumunska i dako-rumunska. Stoga je normalno da su, u morfologiji, sintaksi, redu riječi i semantici, naročito kada se radi o kalkovima i posuđenicama nastalim u susjednim jezicima, ta dva idioma imala na neki način paralelan razvoj koji naročito duguju lingvističkoj interferenciji među balkanskim jezicima.

Stoga, nema ničeg čudnog da u načinu iskazivanja ideje «u ovom trenutku», «za sada» pronalazimo u većini balkanskih jezika istu formulu: megl. *mo tri mo* (lit. «*maintenant pour maintenant*» - «sada za sada»), ar. *tora tra tora*, gr. *tópa yía tópa*, mak. *séga za séga*, bulg. *segá za segá*, alb. *tash për tash* i čak hrvatski «sada za sada»; isto tako, megl. *fui si fuzim* (lit. *File pour qu'on file*) 'allons, partons', ar. *fud si fudim*, gr. *φύγε vá φύγουμε*, mak. *begaj da begame*; megl. *nu mí cářă son* (lit. *le sommeil ne me prend pas*) 'je n'ai pas sommeil', 'j'ai des insomnies', ar. *nu mi acăřă sómnu*, gr. *ύπνος δέν με πιά vei*, mak. *son ne me fák'a*, itd. Konstrukcijama dako-rumunskog *mi-e foame*, *mi-e somn* odgovaraju u megl. *ăň-ři máncă* (prema mak. *mi se jade*) ili *săm flămúnd(u)*, ar. *escu gun* (prema maked. *gladen sam*), *ăň-ři doármí* (mak. *mi se spie*), itd. Što se tiče zajedničkih tačaka ova dva dijalekta, zadovoljiću se onim što su Pușcariu i Capidan

zabilježili u njihovim proučavanjima, premda, tu takođe, treba da se urade korekcije. Ukažimo međutim da su mnoge riječi ova dva dijalekta dobile nova značenja u okolnom balkanskom mozaiku, pa su se prema tome sve više i više udaljavala od dako-rumunskog. Razlog je jednostavan, jer, govoreni u aloglotskim sredinama, nijesu pretrpjeli uticaj literarnog jezika. Te osobenosti ne bi trebalo, ipak, uzeti u razmatranje kada se žele istaći zajedničke tačke četiri istorijska dijalekta rumunskog. Recimo još jednom da broj sačuvanih latinskih riječi još više ne bi trebao da stvara suštinski element u ovim poređenjima. Prema mom mišljenju, ono što je bitno je u kojoj formi se javlja ono što ostaje kao rječnik i naročito šta su ti idiomi sačuvali od svoje zajedničke gramatičke strukture prije njihovog dijeljenja. Ako polazimo od tih kriterijuma, mogu tvrditi kao rođeni govornik megleno-rumunskog, da se dako-rumunski rječnik latinskog porijekla, svodi na ono što posjeduje megleno-rumunski, ali familijarnije od onog u arumunskom. Ista stvar vrijedi takođe za rječnik posuđen iz susjednih jezika (slovenskog, grckog, turskog, itd.), koji ističe veću sličnost između megleno-rumunskog i dako-rumunskog nego sa arumunskim. Navedimo nekoliko primjera: megl., dr. *din*, ar. *dit*; megl. *foárfică*, dr. *foárfecă*, ar. *foártică*; megl. *frúnti*, dr. *frunte*, ar. *frâmti*; megl. *lângă*, dr. *lângă*, ar. *nínga*; megl. *încă*, *ancă*, dr. *încă*, ar. *nícă*; megl. *dipárti di noi*, dr. *departe de noi*, ar. *alargu di noi*; megl., dr. *sub*, ar. *sum*; megl., dr. *joc*, ar. *goc*; megl., *bíni*, dr. *bíne*, ar. *gíni*; megl., *ălbínă*, dr. *albină*, itd.; i u rijecima stranog porijekla: megl., *cunác* pl. *cunăță*, dr. *conac-conace*, ar. *cunake-cunăki*, megl. *culibă*, dr. *colibă*, ar. *călivă*, megl., dr. *tutun*, ar. *tătumi*, itd.

B. Megleno-rumunski posjeduje zajedničke crte s istro-rumunskim

Mnoge od ovih kararakteristika su bile otkrivene od strane Densusiana, Pușcaria, Capidana i drugih rumunskih i stranih lingvista, ali su bili različito interpretirane. Naš cilj je da upotpunimo njihove liste i da se zadržimo na izvjesnim jezičkim činjenicama koje zaslužuju da budu dublje proučene.

- a) Kada se radi o **fonetici**, obratimo pažnju na aferezu **a** u megleno-rumunskom i u istro-rumunskom: megl. *proápi*, *própi*, istr. *própe* ‘près’, ‘presque’ < blizu, skoro (dr. *aproape*); megl. *cupiríri*, istr. *cuperí* ‘couvrir’ (dr. *a acoperi*); megl. *știptári*, istr. *ștepta* ‘attendre’ (dr. *a aștepta*); megl. *scúndiri*, istr. *scúnde* ‘cacher’ (dr. *a. ascunde*);

megl. *jutári*, istr. *jutǎ* ‘aider’ (dr. *a ajuta*); megl. *scultári*, istr. *scutǎ* ‘entendre’ (dr. *a asculta*); megl. *túnŕea*, istr. *tunce* ‘alors’ (dr. *atunci*); megl. *cásǎ*, istr. *cǎse* ‘chez soi’ (dr. *acasǎ*); megl. *stǎrǎ*, istr. *stanopte* ‘ce soir’ (ar. *astarǎ*), itd.

Jedan drugi zajednički fenomen u megleno-rumunskom i u istro-rumunskom je održavanje konsonantskih grupa l’b i l’ŕ: megl. *ál’b*, *ál’bi*, istr. *ǎl’b* ‘blancs’ (dr. *albi*); megl. *nál ǎ* ‘hauts’, istr. *ǎl’ŕ* ‘autres’ (dr. *înălŕi*, *alŕi*).

b) Ova dva dijalekta pokazuju veće slaganje na **leksičko-semantičkom planu**, to jest:

1. Megl. *ǎntru* i istr. *ǎntru*, *ǎntre*⁶ imaju značenje ‘devant’ - ispred i ‘il y a’ - ima, ‘avant’ - prije, kao u starom dako-rumunskom, koji danas ima značenje ‘entre’ - između: megl. *nǎfoǎrǎ ǎntru uşǎ*, istr. *fǎre-ntru uşa* ‘dehors devant la porte’; megl. *ǎntru ia*, istr. *ǎntru iǎ* ‘devant elle’; megl. *ǎntru míni*, istr. *ǎntru míre* ‘devant moi’; megl. *ǎntru ŕinŕi zǎli*, istr. *ǎntru ŕinŕ zíle* ‘il y a cinq jours’.
2. Riječ i koje postoje samo u ova dva dijalekta: megl. *nuibári*, istr. *ǎniurbǎ* ‘rencontrer’; megl. *ǎncǎ*, istr. *ǎncǎ* ‘encore’; *scánd*, *scándu*, istr. *scand* ‘chaise’; megl. *ǎnvistizári*, istr. *ǎnmisǎre* ‘a visa’; megl. *rǎpǎ*, istr. *ǎrpa* ‘pierre’; megl. *bǎrnivéc* pl. *bǎrniveǎŕǎ*, istr. *benevréke* ‘pantalons’; megl. *pri*, istr. *pre* ‘sur’ (*pri cal* - *pre cal* ‘a cheval’; *pri cáli* - *pre cále*; *pri pimínt* - *pre pemínt* ‘sur le sol’, ‘sur terre’; *pri ia* - *pre iǎ* ‘sur elle’); *prísti*, istr. *preste* ‘sur’, ‘durant’, ‘pendant’; megl. *prísti noǎpti*, istr. *preste nópte* ‘pendant la nuit’; megl. *cǎtári*, istr. *cavta* ‘regarder’ (*nu cǎtǎ la míni* - *nu cavtǎ la míre* ‘ne me regarde pas’); megl. *cǎŕǎ*, istr. *cǎta* ‘tant’; megl. *cǎŕǎ ŕi cǎŕǎ*, istr. *cǎta ŕi cǎta* ‘tant et tant’; megl. *mučcári*, istr. *mučcǎ* ‘mordre’; megl. *mǎncǎ*, istr. *muncǎ* ‘peiner, travailler dur’; megl. *mǎncǎ*, *mónncǎ*, istr. *múca* ‘peine’; megl. *príngǎ*, istr. *prínga* ‘à côté de’, ‘près de’ (*prínga foc-prínga foc* ‘près du feu’) itd.
3. Riječi slovenskog porijekla u megleno-rumunskom i u istro-rumunskom: megl. *sfǎca*, istr. *sǎca* ‘chaque’ (*sfǎca dimineǎŕǎ*-

⁶ A. Kovacec, Istrorumunjsko-hrvatski rjecnik, Pula, 1988, p. 33 (svi citirani primjeri koji se odnose na istrorumunski su uzeti iz ovog rjecnika).

sáca damareta; sfáca seáră - sáca seră); megl. *dósta*, istr. *dosta* ‘assez’; megl. *grăclán*, istr. *gârcl’ân* ‘pomme d’Adam’; megl. *gl’istă*, istr. *gliste* ‘lombric’; megl. *istu, ísta*, istr. **ístu, ísta** ‘le même’, ‘la même’; megl. *ístină*, istr. *iistină* ‘vrai’, ‘verite’; megl. *dead*, istr. *did* ‘vieillard’, megl. *criv*, istr. *criv* ‘coupable’; megl. *lev*, istr. *lev* ‘gauche’; megl. *mislíri*, istr. *mislí* ‘penser’; megl. *sélišti*, istr. *selište* ‘village’ itd.

4. Megleno-rumunski i istro-rumunski poznaju leksičke konstrukcije svojstvene ovim dijalektima:

- megl. *iuvăgóde* ‘quelque part’, *cumvăgóde* ‘de quelque sorte’, *țivăgóde* ‘quelque chose’; istr. *iúve yod* ‘quelque part’; *cotro yod* ‘n’importe où’, *cadyod* ‘à tout moment’, ‘n’importe quand’, *țeyod* ‘n’importe quoi’, *cumyod* ‘n’importe comment’, itd.;
- megl. *una čúdă di*, istr. *čúda* ‘beaucoup’ (megl. *una čuda di uámín* ‘beaucoup de gens’ - *čuda omír* ‘beaucoup de gens’; *ună čuda di vreámi* ‘beaucoup de temps’ - *čúda vréme* ‘beaucoup de temps’).

5. Megleno-rumunski i istro-rumunski⁷ posjeduju glagolski aspekt slovenskog tipa gdje je aspektualna opozicija izražena morfološkim sredstvima:

Opozicija imperfekat – perfekat:

megl. *măncári* ‘manger’ – *nămăncári* ‘se rassasier’ (zasititi se)
istr. *mâncă* ‘manger’ – *namâncă* ‘se rassasier’

megl. *lătrări* ‘aboyer’ – *zălătrări* ‘se mettre a aboyer’,
istr. *latră* ‘aboyer’ - *zalatră* ‘se mettre a aboyer’,

megl. *toárțiri* ‘filer’(la laine)’ – *dutoárțiri* ‘terminer de filer’,
istr. *tórče* ‘filer’ – *pótorče* ‘terminer de filer’,

megl. *durmíri* ‘dormir’ - *zădurmíri* ‘s’endormir’,
istr. *durmí* ‘dormir’ - *zadurmí* ‘s’endormir’.

6. U oba dijalekta, genitivu prethodi *lu*: megl. *mul’área lu ámpirátu* ‘la femme de l’empereur’, istr. *mul’era lu cărăl’u* ‘la femme

⁷ A. Kovačec, Descrierea istroromânei actuale, Bucarest, 1971, pp. 125-130.

du roi'; megl. *il a lu ămpirátu*, istr. *fil'a lu cesáru* 'la fille de l'empereur';

7. Prošlo vrijeme se pojavljuje u oba dijalekta u normalnom obliku i u inverziji: megl. *io am jucat*, istr. *io am jucât* 'j'ai dansé', ali takođe: megl. *fost-ău un sirumá cu mul'ar-sa*, istr. *fost-a un siromáh cu mul'éra* 'il était un pauvre avec sa femme'; megl. *únă áră ăş fost-ău un om ănsurát*, istr. *un trat fost-a un om ănsurát* 'il était une fois un homme marié'.

C. Veza između megleno-rumunskog i dako-rumunskog (ali i sa istro-rumunskim)

- a) Megleno-rumunski, dako-rumunski i istro-rumunski posjeduju riječi od kojih neke pripadaju glavnom fondu, a koje ne postoje u arumunskom: megl. *ăncreáštiri* (*mi ăncrésću, mi-ncrésću*) 'se chauffer' srijeće se takođe u dr. u XVI vijeku u obliku *încărescu*; megl. *ăñţileáziri*, dr. *a înţelege* 'comprendre'; megl. *bitrân*, dr. *bătrân*, istr. *betâr* 'vieux', 'vieillard'; megl. *cătări* 'regarder' može se povezati sa *cătătoare* 'glace', 'miroir' rumunskih govora iz Crişane; *cătilin* 'douceмент', 'lentement', sačuvan u rumunskim govorima iz Maramures-a *cătilin, cătilinas* u istom značenju; megl. *curún, curón* 'vite', 'rapidement', dr. *curând* 'bientôt, vite'; megl. *clíngă*, dr. *chingă* 'sangle', 'ceinture'; megl. *čur*, dr. *ciur*, istr. *čur* 'crible'; megl. *giátă*, dr. *viaţă* 'vie'; megl. *mo, cmo, ăcmó*, istr. *acmó*, dr. *acum* 'maintenant'; megl. *niminişán*, dr. *nimeni* 'personne' (aucun); megl. *rugári*, dr. *a ruga*, istr. *rugă* 'prier'; megl. *sărutári*, dr. *a săruta* 'donner un baiser/des baisers'; megl. *sort*, dr. *şorti* 'sort', 'chance'; megl. *tărgă*, dr. *targă* 'brancard'; megl. *neác*, dr. *niţel* 'peu'; megl. *niţicán, niţicón*, dr. *nicicând* 'jamais'; megl. *ţapă*, dr. *ţeapă* 'pal', 'broche'; megl. *ăn deál*, dr. *în deal* 'sur la colline', itd.
- b) U megleno-rumunskim govorima L'umniţea, Birislaşe i Lundine, dako-rumunski oblici *câine* 'chien' (pas), *mâine* 'demain' (sjutra) i *pâine* 'pain' (hljeb) (svojtstven dijalektu Muntenie) poznaju isti fenomen anticipacije *yod*-a: *cóini, móini, póini*.
- c) Dugi infinitiv. Za razliku od arumunskog, koji nije sačuvao ništa od infinitiva, taj glagolski način je još živ u megleno-rumunskom, kao što je i u dako-rumunskom i u istro-rumunskom, naravno u manjoj

mjeri. Do nedavno, govorilo se samo o postojanju dugog infinitiva u megleno-rumunskom upotrijebljenog poslije modalnog glagola 'pouvoir' (moći). Naša istraživanja⁸ napravljena 70-ih godina su pokazala da dugi infinitiv ima širu upotrebu u megleno-rumunskom nego što se to do sada vjerovalo. Može biti upotrijebljen u sljedećim slučajevima:

- poslije glagola *puteári*: *pot intrári* 'je peux entrer' (mogu da uđem); *nu si pot sculári* 'ils ne peuvent pas se lever' (oni ne mogu da ustanu); *nu-l putúi videári* 'je n'ai pas pu le voir' (nijesam mogao da ga vidim); *putéř durmíri la noi* 'vous pouvez dormir chez nous' (možete da spavate kod nas); *nu putu scápari* 'il n'a pas pu s'échapper/s'évader';
 - u konstrukcijama sa pomoćnim glagolom *veári* 'avoir' i *íri* 'être', kojima prethodi nepromjenljivo *vă* (koji potice od *vreári* 'vouloir'), izražavajući pretpostavku: *vă veári doi añ di túntea pănă mo* 'il y aura probablement deux ans depuis'; *vă veéri măncátă* 'il paraît avoir mangé'; *vă íri mortu* 'il serait mort'; *vă íri ířit făra si-ń spună* 'il doit être sorti sans me le dire';
 - poslije glagola *trubăiri* 'devoir', 'falloir' i *řireári* 'falloir' upotrijebljen u trećem licu jednine; *trubăiăřti săpári viňa* 'il faut bêcher le vignoble'; *trubăiăřti ănviřári* 'il faut étudier'; *řeári videári řista lucrú* 'il faut voir cette chose-la'; *řeári júndiri la vreámi* 'il faut arriver a temps';
 - Infinitiv je sačuvan u megleno-rumunskom u glagolskoj perifrasi *vă + infinitiv* kojima se izražava neko prokletstvo, nesreća: *fócu s-ti árdă di nu vă ti árdiri* 'que le feu te brule'; *lúpu s-ti mănćă di nu vă ti mănćári* 'que le loup te mange'; *ři ři úscă numeá di nu ři vă uscári* 'que ton nom disparaisse'; *blăřému să-l júngă di nu vă-l júndiri* 'que la malediction te frappe';
 - *muríri, nu iási ! nu vreá si iásă, muríri !* 'quitte a mourir, il ne sort pas'; *nu púni ăn gúră, cripári !* 'quitte a crever, il ne mange pas'.
- d) Kratki infinitiv. Ovaj tip infinitiva nije u čestoj upotrebi kao dugi infinitiv. Može biti upotrijebljen umjesto dugog infinitiva u istoj glagolskoj perifrasi *va + infinitiv*, izražavajući neko prokletstvo: *lúpu s-ti mănćă di nu vă ti mănćă* 'que le loup te mange'; *lúpu s-ti neáca*

⁸ P. Atanasov, *Infinitivul meglenoromân*, SCL, 1976, 2, pp. 137-150

di nu vă ti nică ‘que le loup te noie’; *s-ti căra moártea di nu vă ti cură* ‘que le mort t’emporte’ itd.

- e) Supin. Megleno-rumunski je sačuvao upotrebu nekih oblika supina kao u dako-rumunskom. Napomenimo da je taj način latinskog bio naslijeđen samo u rumunskom, u kojemu je veoma u upotrebi i u današnje vrijeme: megl. *nu din vrut, din nivrut* ‘je ne l’ai pas fait exprès’; *din ništiut* ‘sans le savoir’, ‘sans que je le sache’; *la sițirát* ‘a la moisson’, *dupu spus* ‘selon les dires’; ovdje prenosim riječi jedne od osoba koje sam anketirao pismeno: *io túcu slăgăiés, drági Petri, si pisiiés țivá tri áđétili noástri, fost-ău di nuntă, tócmă ili di rudít, murít ili di sirbíri la ágru* ‘j’ai toujours l’intention, cher Pierre, d’écrire quelque chose sur nos coutumes, sur le mariage, sur le fiançailles, sur la naissance, le baptême, la mort ou sur le travail dans les champs’.

Sa gledišta podjele veza između megleno-rumunskog i dako-rumunskog, sasvim posebno mjesto imaju rumunski poddijalekti Banata, Crișana i Maramureșa. Na primjer, u poddijalektima rumunskog Banata javlja se prelaz slovenskog *h* u finalnom položaju u *u* kao u megleno-rumunskom: megl. *práu* ‘poussiere’, *vráu* ‘somet’, *zădúu* ‘asthme’ gdje se proklitički član *lu* srijeće u većini megleno-rumunskih govora. Napomenimo takođe jaku tendenciju diftongacije *e > ié* i *o > ó*, naglašenog *ă* u govorima sjeverozapada Rumunije, što je takođe slučaj megleno-rumunskih govora L’umnita, Cupe, Oșina, Birislăve i Lundine za *o* i L’umnița i Cupe za naglašeno *e*.

Na kraju, ne mogu a da ne pomenem jednu značajnu činjenicu: ovaj rumunski dijalekat je jedini romanski idiom, dok se ne dokaže suprotno, koji je mogao da naslijedi i sačuva latinski glagol *těro, tērere, trīvi, trītum* u obliku *tărbri, tărcri*. Rječnici koje sam konsultovao, a REW se podrazumijeva, to ne bilježe. Evo nekoliko primjera: lat. *těro oculos* (Gaffiot⁹, 1560), megl. *nă-l’ tărăș ocl’il* ‘je frotte mes yeux’; lat. *teres piper, mentam siccam...* (Apicius¹⁰), megl. *tărăș piper...* itd.

⁹ Gaffiot, Félix, Dictionnaire illustré latin-français, Paris, 1934.

¹⁰ Apicius = Apicije, O kuvanju (De re coquinaria), édition bilingue, Zagreb, 1989.

D. Zaključak

Usljed nedostatka istorijskih podataka, jedini argumenti za određivanje mjesta megleno-rumunskog u odnosu na rumunski ostaju jezičke činjenice. Nema nikakve sumnje da postoji sličnost između megleno-rumunskog i arumunskog, ali treba takođe imati u vidu da su tva dva istorijska dijalekta rumunskog, već vjekovima u dodiru; ti dodiri su zasigurno potpomogli međusobne uticaje. Nasuprot tome, sa dako-rumunskim i posebno sa istro-rumunskim, ti kontakti su već dugo vremena zauvijek prekinuti. I to je upravo ono što trebamo imati u vidu u određivanju mjesta megleno-rumunskog, pored lingvističkih argumenata koje smo gore naveli.

Zaista je u domenu neobjašnjivog to opstajanje infinitiva u megleno-rumunskom u balkanskom okruženju gdje su ga svi jezici izgubili već više vjekova, a grčki već skoro dvije hiljade godina. Megleno-rumunska zajednica, je svojim načinom života, bila otvorena za susjedne narode (Makedonce, Grke, Arumune, Bugare) čiji jezici ne čuvaju nikakve tragove infinitiva. Gdje on pronalazi snage za opstanak, ta megleno-rumunska naseobina, kada se radi o čuvanju infinitiva? ali takođe i supina? i zašto labijali ostaju napola palatalizovani? Po mom mišljenju, radi se o fenomenu koji proističe iz megleno-rumunske strukture, koji ga približava dako-rumunskom i istro-rumunskom u dobrom dijelu. Eto zašto smo skloni da vjerujemo da je Densusianu bio zaista u pravu da posmatra Megleno-Rumune kao «staru dako-rumunsku koloniju na makedonsko-rumunskoj teritoriji»¹¹.

Ovo gledište je takođe potkrijepljeno postojećim sličnostima između megleno-rumunskog i rumunskih govora Banata, Crišana i Maramureş-a. Mislimo takođe da silazak Megleno-Rumuna u regiju Meglen nije bio preko Rodopa, kao što tvrdi Capidan, već dolinom Morave i Vardara. Apsurdno je vjerovati, pred tolikim lingvističkim činjenicama koje smještaju megleno-rumunski u veliki trougao između Meglen-a, sjevero-zapada Rumunije i Istre, da su Megleno-Rumuni živjeli u oblasti Rodopa, odakle su pozajmili izgovor glasa /ó/ na mjesto /ǎ/, pojava koja nije opšta u ovom dijalektu. Govori Uma i Țárnarece, smještenih na samo nekoliko kilometara od ostalih megleno-rumunskih govora koji ga imaju, ne poznaju taj glas. Takođe, treba li ponovo dublje razmotriti mnoge

¹¹ Vidi n. 1.

riječi slovenskog porijekla kao, na primjer, megl. *tupărva* (mak. *doprva*) 'dorénavant; megl. *puviliri* (mak. *povela*) 'commander', megl. *pustănit* (mak. *postanat*) 'fatigué', 'épuisé', koje se srijeću u govorima zapadne Makedonije. Ova leksika može značajno doprinijeti rješavanju problema vezanog za put i period silaska ove populacije u oblast Meglen.

Petar ATANASOV

LIMBĂ ROMÂNĂ, LIMBĂ ROMANICĂ

Le Mégléno-roumain de nos jours, monographie sur l'état actuel d'un des dialectes historiques du roumain. Ce dialecte est parlé dans six villages en Grèce et un seul en R. de Macédoine. L'importance de l'œuvre réside dans le fait qu'on y donne la description d'un idiome sur la voie de disparition. A des rares exceptions, les jeunes, tant en Grèce qu'en R. de Macédoine ne le parlent plus.

Prevela Aleksandra Banjević